

Леонід ФІНБЕРГ

ПАМ'ЯТІ ЮЛІЯ А. ШРЕЙДЕРА

Юлій Анатолійович Шрейдер помер за письмовим столом, не дописавши чергову статтю. Інші його тексти ми читали й перечитували, передавали один одному, перекладали й друкували українською мовою впродовж років. Він був одним із тих небагатьох російських вчених, статті якого регулярно з'являлися в Україні. Найперше, це було потрібно нам, але й він завжди радів цим публікаціям. Ми ж таки видрукували один з останніх його текстів із символічною назвою: «Істина як передумова свободи, свобода як передумова знання» (ДіЛ, 1998, № 3—4).

Як і названа стаття, основні тексти автора були надзвичайно ґрунтовними. Юлій Шрейдер був одним із найкращих дослідників логіки пізнання та проблем етики. Його книжки й статті знадобляться ще не одному поколінню філософів та соціологів, істориків і літературознавців. Його наукові статті з найскладніших проблем написані переконливо, простими словами, діалогічно. В той самий час Юлій Шрейдер ніколи не був суто академічним вченим, він щороку друкував десятки текстів у популярних журналах, не тільки задля розвитку науки, але й для популяризації. Розквіт його таланту як філософа припав на добу стагнації, тоталітаризму, а за тим на період переосмислення ідеології комунізму та радянського минулого. Навіть перелік тих статей зайняв би десятки сторінок. Його спадщина не застаріла. Дуже багато з того, що залишив нам у спадок Юлій Анатолійович Шрейдер, потрібно суспільству сьогодні.

Я лише процитую його статтю «Релігія та міжнаціональні конфлікти»: «Без віри в те, що будь-яка інша людина — не менш, ніж я сам, образ та віддзеркалення Бога, мені завжди важко буде змиритися з несхожістю автора на мене... Особливо важко змиритися з расовою несхожістю, подолати яку не в наших силах. Расизм — це винахід сучасного атеїзму. В найсуворіших релігійних конфліктах минулого переможеному залишалась можливість прийняти віру переможців. Расові конфлікти позбавлені такого типу фіналів. Послідовний расист домагається знищення тносів, які переслідуються». І далі, в іншому місті: «В певному сенсі можна казати про вину народу, що прийняв як необхідність злочинну владу чи дозволив існування в своєму

соціумі погромників, що знищують інші народи. Але це така вина, що людям не підсудна. Жоден з нас не може взяти на себе Божий суд над народами. Навіть тоді, коли групи, що належать до певного народу, скоюють злочини, вони підсудні людському суду лиш як ті, що персонально відповідають за свої дії».

Автор закінчує цю статтю посиланням на життєвий досвід митрополіта Андрія Шептицького, чия віра в Бога давала йому сили боротися за людяність у цьому світі в найтяжчих умовах.

Мені б хотілося цитувати багато текстів Ю.Шрейдера, та, мабуть, не час робити це зараз.

Юлій Шрейдер був мужньою людиною і досить активно співпрацював з дисидентами, допомагав репресованим, поширював самвидав, переховував тексти опонентів радянської влади. Мова і про активну співпрацю з «крамольним» «Новим миром» А. Твардовського, і про збереження рукописів В.Шаламова, і про багато іншого. Сподіваюсь, що про все це розкажуть у своїх мемуарах його друзі. Я ж згадаю про те, що, коли вибухнув Чорнобиль, уже через кілька днів я почув у слухавці голос Юлія Анатолійовича: «Ми запрошуємо Вас, всю Вашу родину до нас у Москву, в нашу квартиру на будь-який час, який буде потрібний. Не вагайтеся і якомога швидше відправляйте дітей». Ми не були найближчими друзями, але його дзвоник — пропозиція допомоги — в ті трагічні дні був одним із найперших для нас.

Юлій Шрейдер залишив нам у спадок — серед іншого — блискучий підручник з етики. Докладно про цю книжку пише наш колега Віктор Малахов, проте я хочу додати лише одно: всім своїм життям Ю.Шрейдер відстоював моральність і людяність у стосунках. Мабуть, це й стало одним із фундаментів книги, в якій, крім того, діалогічність автора блискуче поєднується з логічністю викладу, точність і прозорість визначень — з ерудицією інтелігента.

В перші історичні години після розпаду Радянського Союзу я звернувся до відомих інтелектуалів з експертною анкетною. Серед найцікавіших відповідей були, звичайно, тексти і Юлія Шрейдера. Я дозволю собі навести фрагмент з його відповіді: «... Ми знаходимося на руїнах ГУЛАГу та зберігаємо психологію ЗЕКів. І все ж єдине, що всі ми можемо зробити — це спробувати осмислити той тягар і звільнитися від нього. Величезна відповідальність лежить при цьому на інтелігенції, яка сьогодні, більш ніж будь-коли, зобов'язана йти проти течії, відстоювати свободу, гідність людини та принципи ненасильства. Інтелігенція перша повинна зрозуміти і передати своє

розуміння всім, що кров та насильство вб'ють свободу, яка ледь народилася, що не можна йти на повідку в образ (абсолютно реальних) та амбіцій (котрі ґрунтуються на нездатності сприймати інших, нехай неприємних, ворожих, але які теж мають свої людські права). Кожний зразок стійкості, певності, людської гідності та мудрості збільшують свободу кожного з нас».

В тій же анкеті я попросив своїх дописувачів звернутися до співвітчизників із закликом, проповіддю. Ось що написав Юлій Шрейдер: «Співвітчизники, співгромадяни, брати та сестри! Бог дав нам незнану доти можливість стати вільними і приєднатися до цивілізованої спільноти народів. Давайте спробуємо використати цей шанс — може, останній у нашій історії. Я хотів написати «в міру сил», але це неправильно. Правильно було б «незважаючи на усвідомлення свого безсилля та втрату надії». Давайте спробуємо не впадати в істерику та не очікувати швидких див економічного процвітання, але просто жити та діяти по-людськи заради наших дітей та онуків. Мені хочеться закликати всіх нас до внутрішньої дисципліни, яка дозволяла б стримувати відчуття образи, ненависті, злості. Головне зараз, це не боятися, сподіватися на гідне життя і перетворювати ці сподівання в реальні дії» (4.10.1991р.)

До цих слів нема чого додати і сьогодні.

Юлій Шрейдер намагався так чинити до останнього дня свого земного буття.